

УДК 336.7

РОЗВИТОК CASHLESS – РОЗРАХУНКІВ В БАНКІВСЬКОМУ СЕКТОРІ**Тищенко О.І.****THE DEVELOPMENT OF CASHLESS PAYMENTS IN THE BANKING SECTOR****Tishchenko H.**

У статті проведено дослідження сучасного стану безготівкових розрахунків в Україні. Проаналізовано динаміку та структуру безготівкових операцій з платіжними картками як таких, що займають домінуючу позицію на ринку. З'ясовано основні види безготівкових операцій з платіжними картками. Встановлено основні причини зниженого попиту на безготівкові транзакції. Визначено основні напрямки активізації безготівкових розрахунків з позицій різних учасників ринку (держави, НБУ, Незалежної асоціації банків України та комерційних банків).

Ключові слова: безготівкові розрахунки, НБУ, операції з платіжними картками, банкомати, POS-термінали.

Постановка проблеми. Рівень економічного розвитку країни окрім інших факторів визначається часткою безготівкових розрахунків в загальному обсязі господарських операцій. За даними головного Регулятора України, як і раніше, вирізняється низьким рівнем проникнення безготівкових розрахунків та одним з найбільших в Європі показником співвідношення готівкової маси (М0) до ВВП (14,6 % у 2015 р.), хоча в цьому напрямку намітилися позитивні зрушення (так відношення М0 до ВВП знизилася в порівнянні з 2014 роком на 19,34%). Значний рівень готівкових розрахунків стримує зростання економіки, знижує рівень прозорості та затримує активний розвиток сучасних сервісів та технологій. До того ж в країні налічується високий рівень тіньової економіки та дещо низький ступінь довіри до банківського сектору. Все це не сприяє швидкому розвитку cashless-розрахунків в Україні. Отже слід змінювати підходи до системи безготівкових розрахунків, розвивати cashless-культуру та фінансову обізнаність населення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Визначенню теоретичних та практичних аспектів організації готівкового та безготівкового обігу присвячені праці як вітчизняних так і зарубіжних вчених, таких як: А.С. Гальчинського, Б.С. Івасіва, Н.В. Дорофєєвої, Р.В. Кисельова, В.Д. Лагутіна, В.І. Міщенко, А.М. Мороза, М.І. Савлука, Т.С. Сможенко, В.С. Стельмаха, С.А. Циганова. Проте по-

дальшого дослідження потребує вдосконалення підходів до безготівкових розрахунків у зв'язку зі змінною вимог суспільства та політикою держави, спрямованою на активізацію кешлес-розрахунків.

Мета. Метою даної роботи є визначення основних причин низького рівня використання cashless-розрахунків в Україні та основних напрямів їхнього розвитку в рамках реалізації проекту НБУ «Cashless economy».

Матеріали і результати дослідження. Особливістю здійснення безготівкових розрахунків в Україні є їхня чітка регламентація нормативно-правовими актами різного рівня. До основних з них належать: Цивільний Кодекс, Закон України «Про банки та банківську діяльність» та Постанова НБУ № 22 «Про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті» від 21 січня 2004 року.

Відповідно до ст. 1088 Цивільного Кодексу України банківським установам належить пріоритетне (безумовне) право на здійснення безготівкових розрахунків в Україні [1]. В Законі України «Про банки та банківську діяльність» та Постанові НБУ № 22 визначено поняття безготівкових розрахунків, до яких належать перерахування певної суми коштів з рахунків платників на рахунки отримувачів коштів, а також перерахування банками за дорученням підприємств і фізичних осіб коштів, унесених ними готівкою в касу банку, на рахунки отримувачів коштів [2; 3].

Серед наявних платіжних інструментів, до яких віднесено, платіжні доручення, платіжні вимоги-доручення, векселі, розрахункові чеки, домінуючу позицію займають розрахунки з використанням банківських платіжних карток. Загальні вимоги до їхньої емісії та порядок здійснення операцій з ними регламентується Положенням НБУ «Про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням» від 05.11.2014 № 705 [4].

Не дивлячись на затяжну фінансову кризу, пластиківі картки не лише не віддали своїх позицій на ринку безготівкових розрахунків, але й зробили зна-

чний стрибок у розвитку. Так, за період з 2012 по 2015 роки зросла їхня частка з 12,4 % до 31,2% у загальному обсязі операцій з платіжними картками, тобто на 151,6% (рис. 1).

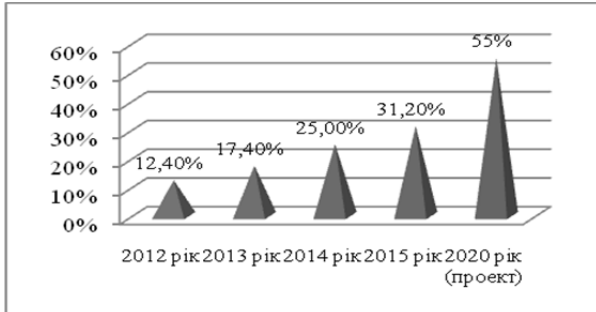

Рис.1. Динаміка безготівкових розрахунків з платіжними картками в Україні за 2012-2015 рр.

До того ж у перспективі намічається збільшення цієї частки до 55% до 2020 року. За дев'ять місяців 2016 року українці здійснили безготівкових платежів з використанням платіжних карток на суму, більшу ніж за весь минулий рік [5].

При розгляді структури операцій з платіжними картками співвідношення між безготівковими та готівковими операціями складає 70%/30%, що є позитивним явищем. Протягом останніх років відбулося зменшення кількості платіжних карток в обігу з 70,6 млн. шт. у 2014 році до 59,3 млн. шт. на початок 2016 року, що пояснюється виведенням з банківського ринку значної кількості банків - держателів платіжних карток (зменшення складає 20%). Тому, основною стратегією розвитку ринку платіжних карток є перерозподіл тієї частки ринку, що займали ліквідовані банки. Також слід зазначити, що емітентами трьох чвертей активних платіжних карток в обігу є лише шість банків, лідерами серед яких є ПАТ «Приватбанк» (29,6 млн.шт.), ПАТ «Ощадбанк» (8,9 млн.шт.), ПАТ «УкрСиббанк» (2,1 млн.шт.), ПУМБ (2,0 млн.шт.) та ПАТ «Укрсоцбанк» (1,4 млн.шт.). Таким чином структура ринку платіжних банківських карток є не зовсім рівномірною (рис. 2).

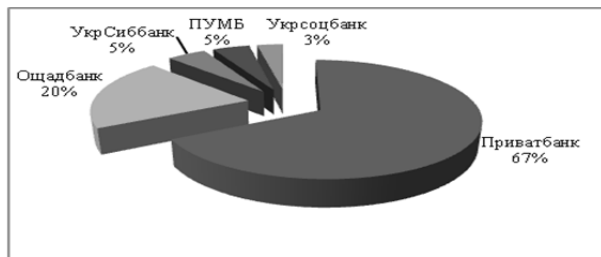

Рис.2. Структура ринку банківських платіжних карток в розрізі банківських установ

Серед основних операцій, що використовуються в безготівковому обороті з платіжними картками слід виділити наступні:

- 1) операції з платіжними терміналами;
- 2) перекази коштів з однієї картки на іншу;

3) операції в мережі Інтернет;

4) операції з використання банкоматів.

При цьому більшість безготівкових розрахунків припадає на операції в мережі Інтернет (рис. 3).

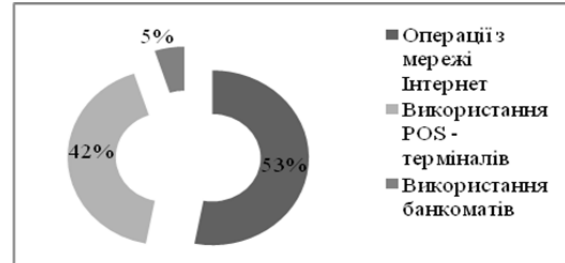

Рис. 3. Структура безготівкових операцій з платіжними картками

Отже, сьогодні операції в мережі Інтернет лише займають лідируючу позицію, відмічається збільшення темпів зростання інтернет-платежів з кожним роком. Кількість операцій та загальна їхня сума подвоюється щороку. Так у 2013 році сума платежів складала 48721 млн.грн, у 2014 вже 112765 млн. грн., а у 2015 році досягла 514435 млн. грн. (рис. 4).

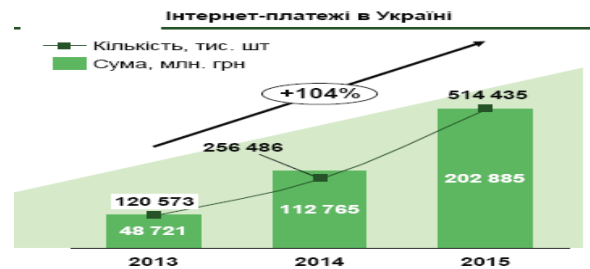

Рис. 4. Динаміка Інтернет-платежів в Україні за 2013-2015 рр. [6]

За оцінками експертів за останні роки спостерігається стабільний позитивний тренд зростання частки безготівкових операцій, оскільки нові покоління клієнтів створюють попит на сучасні банківські сервіси. Втім, більше двох третин готівки, що знаходиться в обігу, знята в банкоматах держателями платіжних карток замість їх використання у безготівкових транзакціях.

До того ж, в порівнянні з іншими країнами в Україні залишається досить низький рівень охоплення суспільства cashless-технологіями в розрахунку на душу населення. Так в Україні цей показник досягає лише 21 операції на душу населення, тоді як у Норвегії, США та Канаді цей показник складає відповідно 331, 248 та 225 операцій.

Отже слід визначити причини низького рівня використання безготівкових розрахунків різними групами клієнтів та намітити шляхи їхнього вирішення.

До основних причин, що знижують попит на cashless-розрахунки слід віднести такі:

- 1) Наявність значної кількості банкоматів та платіжних терміналів та не достатньо розвинута мережа POS-терміналів для здійснення розрахункових

операцій. Так за кількістю банкоматів в розрахунку на 1 млн. населення Україна посідає третє місце (813 шт.), уступаючи позицію Канаді (2223 шт.) та Росії (1847 шт.). Оскільки банкомат є програмно-апаратним комплексом, що призначений для прийому і видачі готівки, то така їхня кількість значно звужує рамки безготівкових розрахунків. В деяких регіонах України (Київській, Харківській, Миколаївській, Дніпропетровській та Полтавській областях) рівень розвитку банкоматної мережі випереджає розвинуті країни (Польщу, Угорщину, Туреччину). При цьому кількість POS-терміналів залишає бажати кращого (4,5 тис. шт. на 1 млн. населення), тоді як у Росії цей показник складає 8,9 тис. шт., а у Польщі 10,3 тис. шт. В окремих регіонах України відмічене низьке проникнення POS-терміналів для оплати товарів та послуг, що вимагає координації дій учасників безготівкових розрахунків та додаткових ініціатив з боку Уряду.

2) Завищені ліміти на розрахунки готівкою в порівнянні з більшістю країн Європи.

З метою регулювання готівкового обороту в Україні у вересні 2013 року була прийнята Постанова НБУ № 210 «Про встановлення граничної суми розрахунків готівкою» [7]. В рамках реалізації цієї постанови було встановлено граничні суми розрахунків готівкою:

- ✓ для підприємств (підприємців) між собою протягом одного дня – 10 000 гривень;
- ✓ для фізичної особи з підприємством (підприємцем) протягом одного дня за товари (роботи, послуги) – 150 000 гривень;
- ✓ фізичних осіб між собою за договорами купівлі-продажу, які підлягають нотаріальному посвідченню – 150 000 гривень [7].

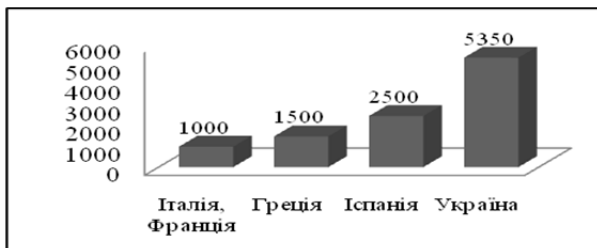

Рис. 5. Розміри лімітів на зняття готівки в різних країнах, євро [6]

Запропоновані обмеження мали сприяти підвищенню частки безготівкових розрахунків, оскільки покупці повинні були б використовувати свої карткові рахунки або здійснювати розрахунки з поточних рахунків [8]. Втім такі дії мали проводитися в умовах розвинутою інфраструктури спеціальних платіжних засобів, яких, як з'ясувалося вище, в Україні поки ще не достатньо. З огляду на світовий досвід в сфері обмежень готівкового обігу (рис. 5), в Україні навіть в умовах підвищеної інфляції дещо завищені ліміти на готівкові розрахунки (в середньому 5350 євро), тоді як в більшості Європейських країн цей показник не перевищує 1000-2500 євро.

Отже задля популяризації безготівкових розрахунків цей ліміт має бути переглянутий у бік скорочення. Разом із тим слід зазначити, що для зменшення негативного ставлення до обмеження готівкового обігу серед населення (як обмеження їхніх прав і свобод) необхідно належну увагу приділяти інформаційному забезпеченню, роз'ясненню та підвищенню фінансової грамотності населення, а також стимулювання громадян до придбання та користування безготівковими платіжними засобами [9].

3) Низький рівень фінансової грамотності та культури населення. Основна питома вага розрахунків у готівковій формі здійснюється саме фізичними особами. Найбільш розповсюдженими операціями є передача готівки з рук в руки та оплата товарів й послуг через платіжні термінали. У більшості населення відсутні елементарні знання з основ фінансів та банківської справи. До того ж за останні роки знизився рівень довіри до банківської системи. Особливої уваги також заслуговує категорія населення віком старше 50 років (50+), яка найменш обізнана та мотивована щодо використання безготівкових розрахунків. Отже основний та найбільш перспективний напрям зниження обсягів готівкових розрахунків операцій це просвітницька діяльність серед населення щодо переваг використання платіжних карток та інших інструментів безготівково обороту [6].

4) Незначні витрати на готівкове обслуговування. Здійснення безготівкових розрахунків має бути не лише привабливим, але й економічно вигідним для учасників. На сьогодні одним із стимулів поширення cashless-транзакцій є приведення тарифів на послуги з інкасації коштів, а також послуги, на які інкасація має опосередкований вплив, до економічно обґрунтованих. Так вартість касового обслуговування й транспортування для банків складає – 0,1–0,3%, а для юридичних осіб – розрахунково-касове обслуговування (РКО), витрати на збереження та транспортування готівки знаходяться в межах 0,1–0,5%. При цьому середня вартість безготівкової транзакції для торговця встановлена на рівні 1,4% [6].

До того ж безготівкова оплата вартості товару або послуги не вигідна продавцеві, оскільки середня вартість торговельного еквайрингу в Україні становить 2% від обороту, до якої додається 300 гривень за оренду терміналу на місяць. Таким чином виходить, що платіж interchange (кошти, які сплачуються еквайром банку емітенту) становлять дві третини від платежу, що стягується з торговця. Отже, слід переглянути підходи до правил прозорості у ціноутворенні при встановленні вартості безготівкових транзакцій.

Отже, на підставі вивчення основних причин низького попиту на безготівкові розрахунки в Україні, слід зазначити, що для вирішення даної проблеми має бути розроблений та прийнятий певний комплекс заходів, у яких будуть задіяні усі суб'єкти безготівкового обігу: від держави й НБУ до пересічних громадян.

Так, основні напрямки активізації cashless-розрахунків в Україні можна згрупувати таким чином:

1) Політика держави, спрямована на зростання попиту на безготівкові розрахунки.

Для цього слід розробити Національну програму із розвитку безготівкового обігу за підтримки уряду. При її формуванні може бути використаний досвід Європейських країн, таких як Польща, Данія, Швеція, які вже подолали проблеми, з яким стикається Україна наразі. Крім цього, необхідно зменшити кількість державних послуг, що оплачуються готівкою (ліцензійні та реєстраційні збори; оплата штрафів; комунальні послуги). Вирішення цієї проблеми пов'язано з впровадження сервісу Direct debit та відкриттям єдиного web-порталу для оплати усіх послуг, що надається державою.

Direct debit – передбачає договірне списання коштів, що дозволяє здійснювати оплату на підставі отриманих банком платіжних вимог чи реєстру платіжних вимог від сторонніх юридичних осіб. Після ініціювання кредитором платежу, банк кредитора запитує необхідну суму через розрахунково-кліринговий центр у банку боржника. Банк боржника перераховує кошти з рахунку боржника згідно виставлено запиту на рахунок кредитора у його банку [6].

Виконання платежів через Direct debit відбувається автоматично та не потребує надання додаткових документів чи погодження боржником платежу. Контроль виконання покладатиметься на банк.

Також в якості мотиваційних дій необхідне закріплення на законодавчому рівні норми щодо максимізації здійснення виплати заробітної плати за допомогою платіжних карток. Це дозволить збільшити обсяги безготівкових розрахунків, а також зменшити видачу заробітних плат «у конвертах»

2) Комплекс заходів НБУ щодо підтримки розвитку безготівкових розрахунків.

Одним з пріоритетних напрямів розвитку cashless-транзакцій в нашій країні є розвиток національної платіжної системи (НПС) «ПРОСТІР» Планується збільшити частку НПС у загальній кількості активних карт в обігу до 30% до 2020 року, тоді як станом на 2015 рік вона складала лише 0,73%.

В рамках реалізації даного проекту передбачається збільшення кількості банків-учасників ПРОСТІР з 44% у 2106 до 80% до 2020 року, що приведе до розширення еквайрингової мережі та збільшення частки карток на платіжному ринку України. Також в якості стимулюючих заходів планується збільшити прийом карток ПРОСТІР у торговельно-сервісній мережі (у 2015 році лише 5%) та мережі банкоматів (19%) до 90% до 2017 року [6].

Окрім розвитку НПС, для розповсюдження безготівкових операцій слід встановити адекватні розміри лімітів готівкових розрахунків, які б відповідали європейським вимогам, а також визначити дійсну собівартість обігу готівки.

3) Інформаційна підтримка та просвітницька діяльність Незалежної асоціації банків України (НАБУ). НАБУ створене як недержавне неприбуткове договірне об'єднання самостійних юридичних осіб (підприємств) – банків також проводить заходи, спрямовані на перехід до «cashless-суспільства» у таких напрямках як:

- підвищення обізнаності в сфері банківських послуг та продуктів (проведення медіатуру містами України);

- можливість управління власними фінансами (розробка суспільно з міжнародними експертами навчальних матеріалів для клієнтів банків);

- розвиток культури заощаджень (популяризація Всесвітнього Дня Заощаджень);

- забезпечення обширного доступу до фінансової інформації (створення унікального порталу з фінансової грамотності) [10].

4) Політика банків щодо підвищення привабливості безготівкових розрахунків.

Робота банків в цьому напрямку полягає у створенні сприятливого клімату для активізації клієнтів у сфері безготівкових платежів, системи бонусів, знижок та подарунків. Банками широко використовуються програми лояльності та програми CashBack.

При цьому, банки збільшують кількість послуг для клієнтів із використанням Інтернету та мобільного банкінгу, які дозволяють не виходячи з дому оплатити комунальні послуги, придбати квиток на поїзд, здійснити покупку в Інтернеті за допомогою платіжної картки [9]. Серед лідерів ринку за спектром інтернет-послуг для клієнтів є ПАТ «Приватбанк», «Райффайзен Банк Аваль», «Укрексімбанк», «УкрСиббанк» та інші. Також слід зазначити, що попит населення на використання банківських платіжних карт зростає паралельно із розвитком інфраструктури обслуговування таких карт. Отже слід розширювати мережу POS-терміналів за різними регіонами України та знижувати вартість їхнього обслуговування для підприємців – продавців товарів (робіт, послуг). При цьому має бути забезпечена певна фінансова мотивація для торговців використовувати безготівкову форму оплати (в т.ч. податкові пільги), хоча в даному напрямку намітилися позитивні зрушення. Так за даними НБУ кількість підприємств торгівлі та сфери послуг, що надають можливість розраховуватися безготівково, порівняно з початком 2016 року також зросла майже на 6% - до 139 тис. (найбільше їх розташовано у Київській (включно з м. Києвом), Дніпропетровській та Харківській областях) [5].

Отже загальна картка розвитку cashless-розрахунків в Україні має такий вигляд (рис. 6).

Висновки. За результатами проведеного дослідження стану та перспектив розвитку безготівкових розрахунків можна зробити такі висновки. Безготівкові розрахунки в Україні мають усі шанси до збільшення. Для цього слід урахувати основні причини низького попиту на безготівкові транзакції та спрямувати дії усіх учасників ринку на активізацію cash-

Пес-розрахунків в Україні. Подальші дослідження мають вестись у напрямку вивчення сучасних технологій та інструментів безготівкового обігу.

Рис. 6. Картка розвитку cashless-розрахунків в Україні

Література

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003р. № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
2. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р. № 2121-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.
3. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті: Постанова Правління Національного банку України від 21.01.2004 р. № 22 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0377-04>.
4. Положенням НБУ «Про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням» від 05.11.2014 № 705 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0705500-14>.
5. Усе більше українців надають перевагу безготівковим платежам [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=398201116&cat_id=55838.
6. Cashless economy Концепція проекту НБУ від 18.05.2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=31538042>.
7. Про встановлення граничної суми розрахунків готівкою: Постанова Правління Національного банку України від 06.06.2013 р. № 210 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1109-13>.
8. Чкан І.О. Безготівкові розрахунки – сучасний спосіб оплати / І.О Чкан [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eprints.oa.edu.ua/3485/1/23.pdf>.
9. Кошонько О.В. Перспективи використання безготівкових розрахунків в Україні / О.В. Кошонько, Ю.І.

Капустяк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/11-2016/150.pdf>.

10. Незалежна асоціація банків України – Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nabu.ua/>

References

1. Tsivilniy kodeks Ukrayini vid 16.01.2003 r. № 435-IV [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostup: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
2. Zakon Ukrayini «Pro banki i bankivsku diyalnist» vid 07.12.2000 r. № 2121-III [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.
3. Instruktsiya pro bezgotivkovi rozrahunki v Ukrayini v natsionalniy valyuti: Postanova Pravlinnya Natsionalnogo banku Ukrayini vid 21.01.2004 r. № 22 [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0377-04>.
4. Polozhenniam NBU «Pro poryadok emisiiy elektronnih platizhnih zasobiv i zdiysnennya operatsiy z yih vikoristanniam» vid 05.11.2014 r. № 705 [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0705500-14>.
5. Polozhenniam NBU «Pro poryadok emisiiy elektronnih platizhnih zasobiv i zdiysnennya operatsiy z yih vikoristanniam» vid 05.11.2014 r. № 705 [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=398201116&cat_id=55838.
6. Cashless economy Kontseptsiya proektu NBU vid 18.05.2016 roku [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=31538042>.
7. Pro vstanovlennya granichnoyi sumi rozrahunkiv gotivkoyu: Postanova Pravlinnya Natsionalnogo banku Ukrayini vid 06.06.2013 r. № 210 [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1109-13>.
8. Chkan I.O. Bezgotivkovi rozrahunki – suchasniy sposib oplati / I.O Chkan [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://eprints.oa.edu.ua/3485/1/23.pdf>.
9. Koshonko O.V. Perspektivi vikoristannya bezgotivkovih rozrahunkiv v Ukrayini / O.V. Koshonko, Yu.I. Kapustyak [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://global-national.in.ua/archive/11-2016/150.pdf>.
10. Nezalezna asotsiatsiya bankiv Ukrayini – Ofitsiyniy sayt. [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://nabu.ua>

Тищенко Е.И. Развитие Cashless-расчетов в банковском секторе

В статье проведено исследование современного состояния безналичных расчетов в Украине. Проанализирована динамика и структура безналичных операций с платежными карточками как таких, что занимают доминирующую позицию на рынке. Выявлены основные виды безналичных операций с платежными картами. Установлены основные причины пониженного спроса на безналичные транзакции. Определены основные направления активизации безналичных расчетов с позиции различных участников рынка (государства, НБУ, Независимой ассоциации банков Украины и коммерческих банков).

Ключевые слова: безналичные расчеты, НБУ, операции с платежными карточками, банкоматы, POS-терминалы

Tishchenko H. Development cashless payments in the banking sector

The article deals with the study of the current status of cashless payments in Ukraine. The article analyses dynamics and structure of non-cash transactions with payment cards as such that have a dominant position in the market. Analyzed the basic operations used in cashless transactions with payment cards. Determined the trend of development of Internet payments in Ukraine. Clarified the main reasons for low demand for non-cash transactions. Found main directions of activation of non-cash payments of various market participants (the government, the national Bank of Ukraine, the Independent Association of Ukrainian banks and commercial banks).

Key words: *cashless payments, the national Bank of Ukraine, operations with payment cards, ATMs, POS-terminals.*

Тищенко Олена Ігорівна – к.е.н., доцент кафедри фінансів і банківської справи СХУ імені В.Даля, malkova_helena@ukr.net

Рецензент: д.е.н., професор **Костирко Л.А.**

Стаття подана: 30.11.2016